

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

3337:2

DALARNA

Mora (Bonäs)

2/9 1931

Eriksson, Rombo Filip, 1931

Svar på ULMA:s frågelist 16 Brödet
och dess tillredning

45 bl.4:o

3337:2

L.L.

Exc.av S.Björklund

Landsmålsarkivets prägeliste nr. 16

Dalarna.

Brödet och dess tillredning.

Mora.

I Inledande prägar om bakning

Rombo F. Eriksson

Ink. 2/9/1931.

Ordet bäki, baka, användes endast ifråga om bakning av bröd. Ordet användes icke ifråga om tillredning av något icke ätbart. Med "bäki" menar man hela tillredning en och gräddningen av brödet, trodi i göra deg, bäki äut, baka ut = göra bullar av degen efter jäsningsen. I morgo skum i bäki. I morgon skall vi baka. A wid bäkedom i går. Och vi bakade i går. A nu är ä ienn bökudag i morgo nuatt. Och nu är det en bakdag i morgon igen. "Bäkudag" benämnes ävör den kvantitet bröd som bakas på en dag. Ja du jät do upp ienn bakudag siäv du yvyr wittern.

Landsmålsarkivet Uppsala 3337:2
Rombo F. Eriksson, 1931. MORA

DAL.

Frgl. 16

Bäki
bak-dag

Ja du äter då opp en bakdag själv ^g
du över vintern. Detta gäller naturligt-
vis endast ifråga om tunnbröd, som ba-
kades endast två gånger om år, höst och
vår. Höst och vårbakningen tillgick li-
ka. I dag luppära blottbröde från broti-
gardom. I dag luktar det färskt mjukt
bröd från gårdarna. I regel bakade man
varannan dag, men man kunde också
baka två dagar i sträck, men inte mer
för då blev ugnen för het. De kvinnor
som bakade tunnbröd kallades med ett
namn bäkuballär, bakgubbar, eller också
så bäkuellingar, bakkäringar. Den
som bakade degen [i många fall en karl]
kallades trödukall, det puntimmer som
sedan tog hand om degen och gjorde

Landsmålsarkivet, Uppsala 3337:2
Rombo F. Eriksson, 1931, MORA

DAL.

Frgl. 16

Bak-
karl

Bak-
trödukall

"ämnet" till kakan kallades emmen.³
kall. samt slutligen det prunämmer som
kavlade ut kakan, för kavläska.

Karlarna deltog i många fall vid bak-
ning. Dels vid pärflasmindjen, potatis,
skälningen, och dels som trudukall.

Någon yrkesbagare ha vi aldrig haft
här i byn.

2 Allmänna prägar om brödet.

Du fömmt föra så lätt min bröde, ä i
Guds gåvor. Du får inte föra så illa
med brödet, det är Guds gåvor. Ä i do
synd te föra så minn Gusslöne. Det är
då synd att föra så med Gusslänet. Ordet
Gusslöne användes inte endast ifråga om
bröd av alla slag, utan också om den öv-
riga maten.

Ordb.
ämn-karl
kavläska

Landsmålsarkivet: Uppsala 3337:2
Rombo F. Eriksson, 1931 MORA

DAL.

Fgl. 16

Ordb.
guds-län

Begreppet "dagligt bröd" saknar direkt 4
motsvarande i Bonäs-målet. När man är utan
bröd så säger man: Äu irom wid alldeles
brölosä. Äu äro wi alldeles brölosä. Blir
man utan mat för övrigt så låter det:
Äu irom wid jätälosä. Äu äro wi mat
lösa. "Smöbröd ä i bröd ed ä." Små
smulor äro också bröd. I dug då föll
fuol mi. Jag dugär då väl föda mig =
gåna mitt dagliga bröd. Ann i do so
snol ann, så ann unnärnt mi bröbitn.
Han är då så snäl han så han unnar
mig inte brödbiten. När någon tittar
argt på en så säger man: Ann sir o mi
lesä ig ädd apft we ini erbrä apom.
Han ser på mej liksom jag hade varit in
i hårbret hos honom. Det ansågs nämligen

Bröb.
ät-

Bröb.
hava vi

vara mycket närstående och retsamt
att titta in i en annans kärre. I ska
bäka fem dagar i, så i so myckla brö-
mäla. Jag skall baka fem dagar jag som
har så många brömalare-ätare. Ännu
bara mäla bröd isen karn. Han duger
bara mala bröd den här karn. Du ska
jätä bröd atat i int bara mola. Du
skall äta bröd till och inte bara mäla-
äta enbart kött t. ex. Du ädd fäll wila
att i ädd sku sitta jän i mol bröd du.
Du ville väl att jag skulle sitta här
och äta bara bröd du. Nybakad bröd,
nybakat bröd; fesskt bröd, färskt bröd; wid
am fesskan bulla, vi har färsk bulla. Fråga
om tuumbö: "Bröd a wuorti så sieguskli
så". Brödet har blivit ^{så} segaktigt så. Gambälbröd,

obs.

Oordb.
segsklij

gammalt bröd. Tenn bröbit, en brödbit. 6
Nogå brösmulor, några brödsulor. En
skiva bröd kallas, om det är vetemjöl: bullstji-
va, bullskiva; om det är av rågmjöl limpstji-
va. Första och sista skivan på en bulle
eller limpa: skalk, skaltjen. En brödkant
av tunnbröd bröskrock = skrock [detsamma som
skrockut, skrockligt] Tunnbröd som gräddats
så det blivit små blåsor på kakan: Å wa so
bladrut å fint itta så. Ånn a wurte så
uolon ini bulln a di så. Ånn har blivit
så kälig ini bullen åt dig så. Å du a djivert
non stäkan arsa, så i so diegon så ä kliemär
um tennär. Och du har ^{gjort} nän sän där "assa"
[namnet kommer av att dom pär i världen
gjorde en sorts bulle av sönderklämd potatis
och mjöl som gräddades på glöden i spisen

Bulle,
bladrut

Ånn
ass
hass

Landsmålsarkivet Uppsala 3337:2
Rombo F. Eriksson, 1931 MORA

DAL.

Frgl. 16

och vilken sällan blev riktigt genomgrädd. 7
dad, och som därför kallades "kuolassn". "ssn"
betyder alltså "degig" som är så degig så det hle-
mar omkring tänderna. Ä i precis lesa klub-
ben. Det är precis såsom paltten. Bröd a
torkas i uunrti så tuort i knaggutt så.
Brödet har torkat och blivit så tørt och
knaggligt så. Men itta wa miört i löst
ed. Men det här var mört och löst det.

Bröd a wickna att a wuoss så ä i wet
blatt. Brödet har slagit igen sig åt oss så
det är väl mjukt. Möglutt bröd i falli
te jätä. Möjligt bröd är farligt att äta.

Det yttre av ett mjukt bröd kallas skåla
skalet, det inre för dien degen, om det
var dåligt gräddat, i annat fall hade det
inre inget särskilt namn.

Brödet i
asse l.
hasse?

Brödet i
wickna

Bulln: fig 1 a lillbulln, lillbullen, fig 1 c limpa & [beständ form limpa, limpan] fig 1 e kringglug-bullä, kringelballe, eller, om den var av rågmjöl och potatis fiessa. Fiessa är också en sorts potteklädnad. Fig 1 d rubröskaka, rågrödsbaka eller knettsbröd, knäckebröd.

Bodl: fjässa

3 Bakugnen och bakredskap.

Så gott som alla stugor voro av gammalt försedd med bakugn, fast de stugor man byggt upp senare sakna bakugn och där använder man gammelstugan. Som g. bagårstuga, bagarstuga. Bakugnen höll sig alltid innantill stugväggen. Bakugnen var i köket. I Ladugården fanns aldrig bakugn.

Bakugn från fig 1 bakugnslucka & gaiman-
Bönäs Mora. | nä, 3 rätsuol, rokkål

Bodl: gimmer, rökkål

Bakugnens botten ~~bestod~~ av tegel, Lärsv. 9
an på torr sand som slutligen bakugnslag låg
på. Bakugnshällen var rund samt tudelat,
samt lutar något mot jäldruomä ^{jäldruomä} eldkammret
som var en bänk 6 tum högre än bakhällen.
Ämne i jäldruomä eldades hela tiden un-
der bakningen. När man först eldade upp
bakugnen på morgonen så gjorde man el-
den på hällen. Blev det för stort drag
i ugnen täppte man till röskälet med en
mindre sten [se teckningen]. Mycket av rö-
ken gick då ut genom gaimannä.

Den bästa bakreden ansågs vara furu-
ved. Den klövs lagom grovt t. ex. en 5 tums
kubb i fyra delar, och var fem kvarter lång.
Det var mycket viktigt att bakugnen blev
ordentligt eldad. Den saken brukade hur fadern

Bakugnslag-
rum

sköta om, och han brukade börja redan 10
kl. fyra på morgonen. De som inte ville
gå upp så tidigt eldade en brasa på kväs-
ten före. De som jäldad bakningen så
krossad dem upp widn å djörd bräso. När
som eldade bakningen så krossade den upp
veden och gjorde brasan. Nu brida så
lägin struta atyr rätsuole. Nu brinnar
det så att lägan slår ut genom rökålet.
Förhindrades genom att sätta en större sten
i rökålet. Kolen pingo ligga kvar på
källen tills de blivit svarta, se suopad dem
undå dem min laiman, sedan sopade man
undan dem med kvaster. För att nå in i
ugnen med kvaster brant man på en stör.
Kvaster var gjord av björkris. Temperaturen
provades med litet salt eller mjöl, och på

säg man ju hur varmt det var när man
gräddade första kakan. Om värmen var för
hög så sade man: "Vid skum låtan stå ö
slå att lita." Vi ska låta den stå och slå
igen litet. Men nu iran jemma-warm i
bra. Men nu är den jämn-warm och fin-
bra. Nu i elle lagom warm, men vid skum
a lita finan vid nu så vid pomm. lita
woniwerma, så ä skain ato kaka lita.
Nu är hällen lagom warm, men vi ska litet
fin ved nu, så vi får litet ovannjävärme.
så det skiner på kakan litet. Under dagens lopp
eldades aldrig på hällen. För familj hade egen
bakugn. Alla bakhållar voro ju flyttbara men
de flyttades aldrig från en bakugn. Allstjä-hållar,
har funnits men användes aldrig vid gräddning
av bröd, utan vid ^{alstringg} alstringg av sill o fisk.

Ordbr:
slå å lita

Ordbr:
värme

Ordbr:
hållar

Lärskilt bakbord för tunnbrödsbakning 12
fanns, och användes det endast vid denna
bakning. Bakbuardä, bakbordet var större
än ett vanligt matbord så låde emmenkalln
i kavläska [se föregående] skulle få plats
där. Bakstjiva, bakskivan [fig 5] användes
blott vid bakning av bullar, och lägges på
ett annat bord

Ordb.:
bak-bord

Baktrög, baktrög. Degen bearbetades
med blottu händerna. || Degen fick vid tunn-
brödsbakning jäsa blott när man skulle ha
jäsbröd, jäst bröd, och då breddde man
över en slarva, som inte hade något sär-
skilt namn. I bakstugan eller köket hade
man följande mjölkträl: Mjältunna, mjöl-
tunna, mjölstjappa, mjölskäppa eller mjöl-
kar.

Ordb.
jäs-bröd

Värktogg för tunnbrädets utkarvning: 13
Bäukaväl, bakkarle, helkorrade med ett hand-
tag på vardera sidan. Krossade med ränder-
na eller fårorna gående runt om. Emmen-
kaväl [den karle som "emmenkallen" hade,
se förgående] var lik bäukaväl, men något
tyngre, kruskaväl var krossad med djupare
fårar både längs- och tvärsöver. Användes
till det något tjockare jäst-brödet = jäsu-
bröd. Var ganska lik fig 7. || Till avskärande
av degstycken användes vilken gammal bords-
kniv som helst. || Kakorna gjordes inte efter
något mått, utan emmenkallen tog ett
degstycke på en höft. Du fornt djära bostu-
ra, emmen så kaka gjort i ni ungen. Du
får inte göra så stora ämnen så inte kakan
går in i ugnen.

Brdb:
karle

Landsmålsarkivet, Uppsala 3337:2
Rombo F. Eriksson, 1931 MORA
DAL.

Figl. 16

Brdb:
ämne

Vid tunnbrödets införande i ugnen användes en lång ketsvarvad stjär, bäckstjärn, bäckstjärnen, på vilken tunnbrödskakorna rullades på på bordet, fördes in i ugnen och rullades av igen. Denna stjär användes till allt tunnbröd. Den på fig 9 avbildade bröspadin användes endast vid gräddning av bullar och "piessor". För att på kakan på "bäckstjärn" använde man en smal och tunn träspjäl, bröspjäl, brödspjäl. Bröspjäl eller bäckspjäl användes också för att vända kakan i ugnen med. Den spjälan var dock inte så fint gjord, var längre och grövre än den som brukades på bordet. Kortskäftade spadar liknande fig. 9 finns också men de ha inget särskilt namn annat än bröspadin. För att nagga, spira, kakan

användes bröspurin, brödsporren, rullnag - 15
gen. fig 13. eller ockrä den förut omnämnda
bruskareln. Till ljockare bröd fiessur o.s.v.
användes en gaffel. || Till att skrapa ben
bakbordet från deg användes en gammal
bordskniv. Till renskrapning av baktråg
brukades en bruokkniv, bruokkniv.

4. Varav bereddades bröd.

De sädesslag man använde vid tunnbräds
bakning voro huvudsakligen korn- och råg-
mjöl. Skulle man göra riktigt fint pär-
bröd, potatisbröd tog man blott en ti-
ten del rågmjöl, t.ex. 80 pro kornmjöl och
rästen rågmjöl. Gorde man däremot
"jäsbröd" tog man mer än hälften råg-
mjöl. || Huvudbeständsdelen i tunnbröd är
lock potatis.

Pannbrödet uppkallas inte efter den säd 16
som ingår som beståndsdel, utan efter po-
latatiren, och efter jäsningsen. Pärbröd,
potatisbröd, jäsa-bröd. Bullar, piessur obs,
och limpur uppkallas efter mjölet de äro
gjorda av. Rulullen, rågbullen; kvokmjöls-
bullen, kokmjölsbullen. Med kok- mjöl
menas hornmjöl som är speciellt fint
malet för att användas vid kokning
av gröt, välling o.s.v. Nu ska du sa-
a mjältnären att ä ska nätas fint ed
så ska vara kvokmjöl. Nu skall du
säga till mjältnären att det skall nätas
fint det som ska vara till kokmjöl.
Såd som skall användas till bröd kallas brä
säd. Någon gemensam benämning på brä
material finns inte.

För bröd användes endast sådan säd 17
som odlades och mognade på orten, un-
dantagandes vete. Efter sedan man börjat
använda vetebröd. För fyrtio år sedan an-
sågs vetebröd som en stor lyx, och det fanns
inte många som ansågo sig hava råd att
baka av rent vetemjöl, och blott till stor-
helgar var det banligt att man bakade
rent vetebröd. Någon skillnad på bak-
säden gjorde man inte, utan man baka-
de tunnbröd av blott ett slags material.
Att baka bröd av slåsäd samt säd malen
med angrarna på träsin, har inte före-
kommit sedan man blandade i bark i
brödet. Därom längre fram. Brödet var
annars bakat av ren säd, något är fick man
förstås blanda i litet havremjöl. Brödet

fick då en stark lismak, samt var säm- 18
re att baka tunnt. En del bakade också
av sammanmalet mjöl-säd, men i vanli-
ga fall nötade man bort skalet, först i stör-
re och mindre grad efter som man hade råd.
Sjofallet av nötad säd kallas sätrår sädär. obs.
Säderna gav man åt korna och svinen.

Vid tunnbrödsbakning användes inga som-
metst kryddor. Vid bakning av bullar
kubullar å fiessur användes smis och fen-
kol, hårdemumma blott vid bakning av
waittbullar, vetelbröd. För utduggning
av brädet har endast användts potatis och
bark.

5. Deg och jäsnig.

På ortens mål menas med diein, degen
dieg, deg, det man gör brädet av. Ordet får

också annan användning, men ungefär 19
samma betydelse vid t. ex. Ä raingt i
natt, så ä i lesä diein ato gäton. Det
har regnat i natt så det är liksom deg ute
på gatan. Ordet diegt användes också vid
många andra tillfällen. Du skant wärä
dan i dieg nid du nu. Du skall inte vara
där och dega = kleta ner dig nu. Ordet
smet användes i huvudsak endast ifråga
om pannkakssmet. Ställ i ärningg ienn
kuolballssmet du så skä ig gredan.

Ställ i ordning en källbullsmet du så skall
jag grädda den. Med räda röran, menas
något som är mer i flytande form än deg.
Ja, annt i djört noga släka rödu jän.
Ja har jag inte gjort någon sån där röra här.
J skä djäre i ena rödu a kävem. Jag skall

Ordb.: röra
f.

göra en röra åt kalven. ÿ ska stå å 20
röda. Jag skall stå och röra [vid kokning
av väiking t. ex. Ä wa jie djäkla röda inne
dan. Det var en jäkla röra inne där. Du
fo botä lägä ruogardn, jie röda a se
sund. Du får bort och laga gärdesgårdens
en röda-stäng har gått bönder. ÿssn bulln
wa do bara diegon. Den här bullen var då
bara degig. ÿiema, degna?

Att göra i ordning deg till bakning av bullar
kallades: tröclä i. när man skulle baka
jäsbröd gjorde man degen kvällen före bak-
ningen, och då sade man. Wid skum tröclä.
i-jäsä i kveld. Skulle man baka bröd
använde man vid iordningställandet av de-
gen ett baktråg, ifråga om bullar ett mindre
tråg kallat bulltrua, bullträget.

Ordb.
tröclä i

Landsmålsarkivet. Uppsala 3337:2
Rombo F. Eriksson. 1931. MORA
DAL.

Ellan gjorde alltid iordning hela degen på 21
en gång. Jäst och salt tillsattes samtidigt
som mjölken eller vattnet. Nu a diein jäsi
så du får baka ut ann. Nu har degen jäst
så du får baka ut den. Samma mjöl använ-
des vid utbakningen som man gjort degen
av, och den knådades alltid med bara
händerna. Uttryck för att degen är för då-
ligt arbetad: diein i grynon, grynig, diein
i kvorton. Nu i diein lägon skarp. Nu
är degen lagom hård. Ellen ann blottnä
fäll att litä i. Ellen han mjuknar väl igen
litet också. Nu jäs diein. Nu jäs är de-
gen. Ann jäs yvyr två. Ellan jäs är över
träget. Jäsningen provades genom att man
gjorde ett hål i degen, satte dit en brinnan-
de tändsticka, om stickan slocknade var

Ordbr.
baka ut

Landsmålsarkivet Uppsala 3337:2

Rombo F. Eriksson, 1931, MORA

DAL.

Frgl. 16

Ordbr.
blätne
äter

degen jäst. Äu i diein jäsin a di. 22
Äu är degen jäst åt dig. Äu a diein saur-
jäsi a mi. Äu har degen sur-jäst åt mig.

Ofullständigt jäst bröd: Bulln i diegen, arson
degig, assig. Inga brödsorter blevo surade, och
om degen jäste så att den blev sur, ansågs
det som en olyckshändelse. Degeu skulle stå
på varmt ställe under jäsnigen men det fick
inte vara för varmt ty då bleu degen sur-
jäst. || En slags bulln bakades också av råg-
mjöl och nykokat svagdricka som man inte
satt till någon jäst. Drickat kallades söta
och brödet därefter sötbulln. Jästen tillsattes
när man knädat degen, och gräddningen
försiggick på vanligt sätt. Surdeg har inte
använts. Dricksjäst kallades djicksjäst och
användes som vanlig jäst.

obs,

Ordb.
assig,
kassig

Ordb.
söta f.

Landsmålsarkivet Uppsala 3337:2
Rombo F. Eriksson, 1931. MORA
DAL.

Isen jästa i so tuarr så i ska persk upp 23
ann litä. Den här jätten är så torr så jag
skall färsta opp den litet. Pressadjästr, präns.
jätten har varit i bruk här sedan 1890 talet.

Ett slags bröd bakades också av rent grov-
malet rågmjöl kallat bullbröd, som i
storlek var ungefär som en vanlig spisbröds-
kaka man köper i paket. Den krusades på
bägge sidor i malsats till annat bröd som
blott krusades på en sida. Vid krusningen
användes brösparin fig 13.

6 Brödets behandling före gräddningen

Pröbetet att göra den färdiga degen till kakor
kallades, om det var präga om bullar e.d.
bäkä ut, baka ut. Präga om tunnbröd
t.ex. Vid skum bäkä upp issen dicin inna
vid jätom. Vi skall baka opp den här degen

Grdb.
bull-bröd

Grdb.
baka
ut, upp

innan vi äter. Att baka ut degen till bullar 24
tillgick på följande sätt: När degen var lagom
jäst flyttades bulltrua bullträget från spis-
muren eller den varma plats det haft och
sattes på bordet. Man strödde litet mjöl
på bordet för att inte degen skulle fastna
vid, tog en kniv och skar av ett stycke
lagom stort för bullen man skulle baka.
Se wältäd dem ann så ann ward sliet
å fin. Sedan wältade dom han så han blev
slät och fin. Um dem skuld djära av-
launggbullan så rulläd dem dicit min plat-
nevom se. (Om dom) skulle göra avlang-bul-
lar så rullade dom degen med flatthanden se.
han. Men um dem skuld baka kringglugbul-
lar så klappäd dem aut emnä så å ward
kringglutt. Men om dom skulle baka runda

Bulle i
vätta
sv. v.

Bullh. i
nåve

ballar, så klappade dom ut ämnet så det ²⁵
blev runt. Vid tunnbrödsbakning deltog
tre personer en som skulle tröda knäda
degen trödukalln, den som gjorde ämnet
till kakan emmenkalln [som också gräddade]
samt kavläska som hade till uppgift att
kavla ut brödet så tunt som möjligt. Alla
dessa personer måste medverka oberoende av
hur stort huskället var. Emmenkallens ar-
bete kallades att g djörä emmen ä grädda,
göra ämnen och grädda.

De bakande voro placerade vid bordet på
följande sätt: Bordet var placerat med ena
ändan inåt ugnen. Närmast ugnen vor em-
menkalln placerad [för hon skulle grädda]
och bredvid henne längre ut på golvet stod
kavläska. Trödukalln hade sin plats på

andra sidan bordet med bakträget pla. 26
serat på en stol. Själva utkavlingen av tunn-
brödsbakaren tillgick sålunda. Kavläska fick
ämnet av emmentallem strödde mjöl på
bordet där kakan skulle ligga rullade ut
kakan [det gjorde emmentallen på samma
minut som kavläska rullade av kakan
av bakustoren] sedan kavlades kakan
tunn åt ett håll, rullades därefter på bä-
kukavältn, man mjölade igen och skrapade
med kniven bort den deg som möjligen fast
nat vid bordet, man rullade ut kakan igen
men åt motsatt håll så att kakan nu kom
att ligga tvärsöver framför kavläskan, kav-
läskan. Sedan fortsatte kavlingen som för-
ut, och man kavlade inte bara fram och
åter utan ända ut till kanten runt om.

Du ska kaväl ut äti kanta rikti. 27
Du skall kavla ut ut till kanterna rikligt.
Annars blirä nogä släka städuga kantar
ä skrocker. Annars blir det några sida-
na tjocka kanter. Ä se ska du kavant
ona rikti. Och sedan skall du kanta den
rikligt. Det gorde man efter första utkav-
lingen som kavläskan gorde efter sedan
hon hade rullat av kakan för sista gången.
Kantningen tillgick så att kavläskan sat-
te vänstra handens fingertoppar, med kno-
garna ned på bordet, mot kakan; samtidigt
som hon med den högra handen nu klappa-
de på kakan sköt hon med vänstra handens
fingrar kanten på kakan inåt. Kantningen
började från venster och när hon nu kom-
mit mitt framför sig eller något mera åt

Ord.
kanta v.

höger så bytte man om händer.

28

Kakorna gjordes lagom stora för bakugns-
hällen och så tunna som möjligt, ifråga
om pärbröd; gjorde man jäsubröd var
vidden lika stor, men kakan fick då vara
något tjockare. Bleva kakorna för stora
och till följd därav illa gräddade i kan-
terna, kallades dylikt bröd för latmanns-
bröd. För den saken fick emmenkallu skul-
den för hon lagit upp för stora ämnen.

Bröd +
latmanns-
bröd

Allt mjöl som användes vid bakningen kal-
lades bakumjöl, bakmjöl. Fastnade kakan
vid bordet rullades den på bakastorn så långt
det gick och sedan skars den lös med kniv-
en eller brödspjälan.

Pärbröd, potatisbröd naggades aldrig, men jä-
subröd det som var något tjockare krusad dem

min kruskaveln. krusade den med 29
kruskaveln. fig 7. Kakan fick ligga orörd
tills man hade krusat den och sedan rulla-
des den direkt på bakstören utan att först
mjöla den. Var kakan mycket tjock, t.ex.
bullbröd. naggades den med brödspår
brödspårren fig 13. Tunnbröd naggades bara
på en sida, rettsaiden, rättsidan; avugsai-
da, avigsidan. Inga mått användes. Tate
håller några bit. || Kakan flyttades från bak-
bordet in i ugnen medelst den i kap. 3 omnäm-
da bäkustorn. || När det gällde tjockare bröd
bullbröd, pissur o.d. användes brödspaden
som stacks in mellan bakbordet och bullen.
 Dessa bullar bakades färdigt och pinga där.
efter stå i jäs upp. stå och jäsa upp ett
låg innan de sattes in i ugnen.

Under den tiden fingo bullarna ligga på 30
bakkbordet med en trasa eller gammalt lakan
över för att det skulle jäsa bättre. Alla ka-
korna lades i bredd. Nu skavorna av de-
gen gjordes en särskild liten bulle på slutet.
Dessa skovor kallades också kuortur, och
den lilla bullen kallades därefter kuortbullen.
I regel fingo barnen denna bulle som de kal-
lade lillbulle. För lillbulle se meina?
Får jag lillbulle sedan mamma? Bullar
och limpor naggades med gaffel. Brukade
läggas på en säng som man bredd över ett
lakan, över lades också ett lakan och däröv-
er en filt e.d. så att bullarna skulle hål-
la sig varma. | Tunnbrödsbak avsågs
noga innan man satte in den i ugnen med
en bräsna brödsna av trä och taget.

Ordh.
korta f.

Ordh.
lillbulle

Landsmålsarkivet Uppsala 3337:2
Rombo F. Eriksson, 1931 MORA

DAL.

Fgl. 16

Ordh.
top m.

Mjålet man sopat av kallades ävs 31
suopur avsorpor, och man gav det åt barna. obs.
Man sporrade brödet före gräddningen för
int å a sku bli so bladrutt, för att det
inte skulle bli så storblåsig

När man bakade limpor av rågrmjäl bru-
kade man efter gräddningen bestryka bullen
eller limpan med en trasa doppad i siraps-
vatten. Detta kallades, te mål bullan,
att måla bullen, eller, te smyr bullan, att
smörja bullen.

7 Gräddningen.

Ku kka i gredda. Ku skall jag grädda. Båki
aut, baka ut och grädda äro två skilda saker.
Funnbrädkakan rullades av bakstören i ug-
nen på så sätt att man lade ned stören mot
kakan på på hällen vid den kant som var

belägen längst bort från eldrummet. 32
Därefter rullades stören ned mot eldrum-
met tills man rullat av hela kakan.

Vår det då något veck eller någon blisa
på kakan så slätades det ut min brä-
spilon. Därtill hade man inte ramma brä-
spjälta som man hade på bordet utan en
längre och grövre. || När kakan legat inne
i cirka 4 minuter vändes den åt sidan, rund
om, vrid henne. När den så var fullgräd-
dad i kanterna wick dem undä, och dem
under kanterna så kakan kom att ligga un-
gifär så här: sed från kanten På detta
sätt kom kakan att lyftas upp på mitten.

Så vänder man kakan och samma manöver upp-
repas med kakan. På 3-4 minuter är kakan
gräddad. || man tar då ut den och lägger den

Landsmålsarkivet Uppsala 3337:2
Rombo F. Eriksson, 1931, MORA
DAL.

Frgl. 16

Ordb.
vika v;
vika
v.

på ett opponerwändt sätt, på en säck som 33
ligger på golvet e.d. Man lägger alltid kakan
med rätsidan uppåt [den sida som man haft
uppåt under karlingen] för att när man sedan
sopar brödet måste man vända kakan en
gång och då kommer avrigsidan upp; detta är
nödvändigt för att man vid upphängning
en skaf på rätsedan utåt. || Förfaringssättet
med pärbröd och jäsubröd är lika, jäsubrödet
skall bara gräddas något längre, [cirka 5 min.
då ju det är något tjockare. Dessa båda brö-
sorler gräddades inte i någon viss ordning,
utan man bakade pärbröd tills jäsubrödsde-
gen var lagom jäst. Om eldning i ugnen, se
kap. 3 Fjessur och bullar gräddades bara på
en sida, och de vretas runt eftersom de grädda-
des. Samma förhållande gällde även hullbröd.

Landsmålsarkivet, Uppsala 3337:2
Rombe F. Eriksson, 1931 MORA

DAL.

Frgl. 16

Dessa fördes in och togs ut medelst bröd 34
spade. Fjessus och bullbröd gräddades på
cirka 10 minuter. Dessa gräddade man alltid ef-
ter sedan man bakat tunnbröd för att då var
hällen hetast, dessa behövde mer undervärme
än övervärme, och man slapp ha mer eld än
bara så pass att man såg lora i ugnen. När de
voro gräddade tog man ut dom och lade dom
bredvid varandra på bakkbordet eller i en
säng, och de fingo svalna. Man gräddade så
många kakor på en gång som fingo rum i
bredd på hällen. Man prövade gräddningen
genom att sticka en koist eller en pinne ge-
nom brödet. Blev stichan degig satte man in
bullen igen. Skulle man torka skorpor gjorde
man det av de avlånga bullarna vilka först sku-
ros i skivar och därefter skuros skivorna mitt

itu så att det blev en uoniskvorpa, ovan³⁵
skorpa, och en undäskvorpa, underskorpa.

Ordb.
skorpa }

Torkades i svag varme tills de antaga en brunaktig färg. När brödet jäste upp under gräddningen sade man: Å jäst upp fint a di. Det jäser upp fint åt dig. Opullständigst gräddat bröd. Å i assut, det är assigt; å i diegrand_e ini do, det är degrand i det. När det inte jäste upp i ugnen: Å slesk midad å bli bra. ^{abs.} ra pannkaka är ollujöp. Det slaskar neråt och blir bara pannkaka av alltihop. Fråga om tunnbröd sade man då det var dåligt gräddat grätt till färgen och inga blåsor. Itta wa stålgräddad ed. Det här var stålgräddat det. Men itta wa svelgräddad ed. Men det här var välgräddat det. Itsen buller wa blät ann. Den här bullen var mjuk den.

Bröd i turt. Brödet är toort. Skrynkla 36
eller veck på brödet: Sprock. Om brödet vart
litet brännt sade man: O brenndäs litä issq
käka. Hon brändes litet den här kakan. Om
den var mycket bränd: Mu svinnäd käka
Mu sveds kakan.

Ordb.:
Sprock m.

Ordb.:
Svedna v.

Om det kom någon av grannarna in me-
dan man bakade så var det vanligt att ann
fick iena blottbröskäka, han fick en mjuk-
brödkaka. Alla de som hjälpte till med potatis
skalningen dagen före [när sådan förekom] fingo
en kaka för var kittel potatis de hjälpte till
med. Man kokade två kittlar för en dag, cirka
120 liter. När man gav smakbröd åt grannarna
skulle detta vara särdeles tunnnt mjukt och fint
och det fick inte finnas hål i kakan. Om det
ändå blev något litet hål i kakan sade man när

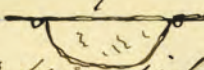

man gick: Seg är fe dem att dem få djäv 3?
att uale um int dem wil a dem. Tala om för
dom att dom får ge tabaks hälena om dom inte
vill ha dom. Barnen brukade få den kaka som
blev på slutet om det inte gick jämt med de.
gen så att den blev mindre. Du ska få lill-
käko um du i frek. Du ska få lillkakan
om du är snäll.

8. Brödets behandling efter gräddningen.

Efter gräddningen lades brödet på en säck ett sätt
ed. mess å swäläs, medan det svalnade. En
del sopade brödet omedelbart efter sedan det
kommit ur ugnen, och fick sedan svalna.

Tikningen skedd på olika sätt. Det mest
vanliga torde dock ha varit att ^{man} lade brö-
sticho, brödstickan mitt över kakan på hön-
gen, samt tog två kakor och vek dem över

Oppl.
brödsticha
f.

stickan. Kakorna lägo alltså enkelvikta 38
utanpå varandra. ¹ Dessa kakor
fig 1 hängande bröpar sett från sidan. ² fig 2. bröpar i tvåsmitt
kallades ett bröpar ett brödpar. En mjukbröd

kaka var viken åtta-dubbel som fig 15 visar.

Ett annat vikningsätt för upphängning:

Dem vick mistur. Dem vick mistur. Kakan
blev då 6 dubbel. Mist-par sett från sidan. |

Ett par riktiga bärukallar ansågs hin-
na med att baka 80 par, 160 st kakor på en
dag. Brödet räknades i bäkudag, bakdag. | Thd

jätom upp. Tre bäkudagä wur wittern wid.

Vi äter opp tre bakdagar över vintern vi. |
Brödet räknades också i tölftår. En tölft var sex
par [12 kakor]. Brödet torhadades förr allmänt inne
i stugan. Två kakor utanpå varandra som ovan
nämnts med rätsidan a utåt. Störarna som kakor.

Ordb.:
par n.

Ordb.:
mista f.

Ordb.:
bak-dag

na hängde på kallades bröstickur, bröd- 39
stickur. Dessa små stänger voro placerade mel-
lan två stänger bröstaungår, brödstänger.
Färbroarna som dessa stänger hängde i rågo
ut så här: || När sedan brödet var torrt
nog brus det ut i härbrät, errbrä. Där häng-
de man det åter på samma sätt som inne i stu-
gan. || Alljakt bröd förvarades i baktråg väl över-
läkta. När man åt lade man upp brödet på
bora bordet

Ordb. i bröd-
stäng

9. De olika brödslagen och deras tillredning.

1. Vanligt vardagsbröd.

Någon benämning "vardagsbröd" ha vi inte.
Man använde tunnbrödet både till söndags
och vardags, undantagsvis hade man något
finare kaffebröd. Fiessur och bullbröd använ-
des också till kaffebröd. Brödet uppkallades inte

efter säden det var gjort av.

40

Polatisbrödet och ett bröd som kallades mjölbröd voro utan jäst. || Mjölbröd gjorde man när man hade brist på potatis. Man kokade potatisen i en lagom stor träg i ett träg samt hackade den med en kniv ackknäiv hackkniv. med skalena på. På så sätt hachade man ner skalen på botten av träget. Sedan blandade man i litet råg- horn- eller i värsta fall havre. mjöl, knådade degen, slog på litet ljumt vatten knådade igen, och sedan fick degen stå i blott att, stå och mjukna igen, tills man kunde ha i mera mjöl. Kallades sedan mjölbröd. Gräddades med något större värme än potatisbrödet. Torkades på vanligt sätt.

|| När man bakat brukade man lägga undan några blotbröskäkar, mjuka bröskakor som voro

Landsmålsarkivet Uppsala 3337:2
Rombo F. Eriksson, 1931 MORA

DAL.

Fogl. 16

Ordb.:
mjöl-bröd

vikta ättadubbelt och som man förvarade 41
i baktråg eller en kälda för att bra det färskt
en tid. Alla tunnbrädsorter kallades före torkning
en för blötbröd, mjukbröd. Tillfällighetens brödet
var av samma beskaffenhet som något av de i det
föregående nämnda. Tunnbrädet samt andra
brädsorter av jäst och öjäst deg är i det före-
gående omnämnt. Mjuka brädsorter som vora
bakade av långa kallades limpar limpor, de
runda kringglugbullär.

2. Högstidsbröd.

Waitebulln, vetebröd; sundassbulln, söndags-
bulle. Djærrebuassbulln, gästabuds bullen,
särskilt fin bulle kallades så, även om det in-
te var gästabud. Särskilt fint tunnbröd har
äremot aldrig bakats. Fjinnstjærssbulln, kärn-
mjölkbulle, av vetemjöl med kärnmjöl

} Ordb.
} blöt-bröd

obs.

som spad. Brukade bakas till söndagar. 42
gräddades i stekpanna över glöden, beströ-
des med grovt krossat socker. Andra av
vetemjöl bakade bullar påströdda med
socker kallades suckerbulln, sockerbullen

Du ska få suckärbullan om du är prest.
Du skall få sockerbullen om du är snäll.

Jälbulln, jultulln bakades förr enbart
av grovt rågmjöl med mjölk som spad med
något tillsatts av sirap. Dessa bullar vara
vanligen runda, och gräddades vanligen i bak-
ugn. Tetebröd har i någon liten utsträckning an-
vänts så långt tillbaka man minns.

Särskilt begravningsbröd gjorde man inte, utan
man lade i något finare eller godare om man
hade råd. Något bröd sålde man sällan.

Småbröd bakade man inte heller, utan man
köpte några pepparkakor om man hade råd.

Godbr.
jul-bulle

3. Bättre eller mera sällan bakade

43

slag av vardagsbröd.

Sötslätt bröd endast undantagsvis. Bullar med mjölk till spad användes när man hade gott om mjölk, men dessa bullar betraktades inte som särskilt fint vardagsbröd utan användes lika i både helg och söcken.

Bröd med tillsats av bär användes aldrig, och först under senare år har man börjat lägga äppelkivor i bulldegen.

Dräsa-bröd

Under bärbrödstiden bakades även dräsa-bröd. Man kastades säden [kornet] och tog den säd som låg närmast den fina säden, dräsin, och som var något uppblandad med angnar. Säden sälldad dem, sållade man, för att få ur dammet, sedan malde man. Mjölet var mycket svart till färgen och kallades dräsimiälä.

Landsmålsarkivet, Uppsala 3337:2
Rombo F. Eriksson, 1931 MORA

DAL.

Frgl. 16

Bodbi
dräsbröd

Polatisen maldes med skalena på, man 44
knådade, karlade, gräddade och torbade brödet
på vanligt sätt.

4 Maträtter som stå på gränsen till beöd.

I detta kape kan endast nämnas pannkäkar
pannkakor, och klubben, kokta bullar av blod
och mjöl. Pannkakorna gjordes av finvälat
kornmjöl och mjölk. De som hade rådgädd,
clade i smör, andra i Tackläen, färtälgen.
Pannkakorna gjordes mycket tunna.

Älklubban gjordes av blod och det bästa korn-
mjölman hade. Tillsattes med något salt, de-
gen gjordes mycket stadig, och bullarna saltas ner
i gryta med kokande, rent vatten. I'ts upprämd
i flott uppblandad med potatis.

5. Paltbröd.

Blodbullar, blodbullen gjordes av blod och
grovt rågmjöl. Degen gjordes stadig och bullarna

Ordbr.:
klubbe m.

Ordbr.:
blod-bulle

gordes runda med ett hål i kanten för upp-45
hängning. Käkorna bräddes upp på brödstickor
och hängdes i stugtak som tunnbröd. När det
var torrt lades det på hög i kärlet. Degen
tillsattes med mycket dricksjäst för att få den
ordentligt jäst, vilket var mycket viktigt även för
torkningen. Äts på samma sätt som "klubben", i
enstaka fall som färskt.

10 Folktro och folkseder rörande bröd och bakning.

De i frågelistan, här icke omnämnda frågorna äro
okända. När tunnbrödkakan under utkavlingen
gick sönder sade man: Nu kum ä nan så i blatt-
brösonggron. Nu kommer det någon som är brö-
hungrig. Den som sedan kom in fick en kaka
antingen det var en granne eller en luffare.

När barnen äta deg sade man åt dem: Du font
jätä dein fe da trait du q di i not. Du
får inte äta deg, för då skiter du på dej i natt.

Godbr.
hungrig

Godbr.
deg m.